

CSUTAK GABI

A tékozló apák nem térnek vissza

SZABÓ TIBOR BENJÁMIN: KAMUFELHŐ

Scolar Kiadó
Budapest, 2012
152 oldal, 2450 Ft

„Hütlén apák könyve” – így szól Szabó Tibor Benjámín negyedik kötetének alcíme, amely felidézi a kortárs magyar irodalom apakönyv-kultuszát és ezen belül olyan válásmatematikát érintő műveket, mint Esterházy *Fancsikó és Pintája* vagy Kiss Ottó *Csillagszedő Mária* című könyve.

Csakhogy ezúttal nem a gyerek, hanem az elvált apa szemszögéből tematizálódik az apa-fiú viszony. A huszonegy novellából álló novellafűzért végigolvasva az is világossá válik, hogy az alcímben nem annyira az apaságon, mint inkább a több síkon is megnyilvánuló hütlenségen van a hangsúly: a szövegek nagy része az emberi kapcsolatok erodálódását, felbomlását jeleníti meg, különböző módokon érintve az árulás kérdését.

Az elbeszélő minden novellában harmadik személyben beszél önmagáról, miközben kisfiát szólítja meg. A gyakran felbukkanó „apád” önmegjelölés eltávolító gesztusként működik: az apa kívülről szemléli saját életútját, ugyanakkor fiával szemben is távolságot tart. Csak elvétve hangzik el a „te” személyes névmás, ami világosan mutatja, hogy ketten között nincs valódi Én-Te viszony. A felkeltett várakozás ellenére a gyerek – bár közvetve végig jelen van, mint a szövegek címzettje – szereplőként nagyon ritkán bukkan fel. Ennek ellenére minden novella a hozzá fűződő kapcsolat hiányának körülményeként is olvasható.

A család elmesélhetetlen történetének margójára írott szövegekben a feleséggel való megismerkedés története kirajzolódik ugyan, azonban a válás okaira csak egy helyen (*Ahogy apád taknya nyála*) történik utalás: „Meg is lehet bocsátani – mondta anyád bőgős hangon. Apád felnézett a képernyőről, a masnis rugdalózót figyelte, ami a deszkán feküdt kiterítve, vasalatlan. Nem tudta, mit mondhatna. Mert van, amikor az ember nem akarja, hogy megbocsássonak neki. Majd rájössz.”(7.)

A fiúhoz intézett beszéd mindvégig gondosan elkerüli az öngazolás szándékának közvetlen kifejezését, viszont közvetett módon több szöveg is ezt a célt szolgálja. A „Majd rájössz.” nyomatékosító mondat, amely az egész kötetten végigvonul egyrészt a „majd ha nagy leszel, megérted” szokásos frázisát idézi be, másrészt az elbeszélő azon meggyőződésére utal, hogy a negatív élettapasztalatai általános érvényű tanulságokat hordoznak, amelyekkel előbb-utóbb mindenki szembesül. Ezt az elgondolást hangsúlyosan közvetíti a kötet centrumában található *Majd rájössz* című novella, amely néhány konkrét példát is felvázolva kvázi kozmikus törvényszerűségként állítja be a kapcsolatok felbomlását, sőt az ehhez kapcsolódó áru-lást is. „Majd rájössz, hogy kihül minden. Apád tudja. Kozmikus átalakulás.” (62.)

Érdeemes feltérképezni azt a néhány alkalmat, ahol átszakad a távolságtartás maszkja és az elbeszélő közvetlenül szólítja meg a fiát. Jellemző módon az első ilyen szöveghely éppen az apa hiányát közvetíti: „Isten mindenhol ott van. Apád viszont szintén mindenhol ott van, csak ahol te vagy – ott nincs.” Később két olyan pillanat felidézésekor jelenik meg a „te” személyes névmás, amikor a gyerek születése előtti időszak idéződik fel: „Téged vártalak.”; „rólad beszélt, a kétcsíkos papírszeletkérről, ennyit lehetett belőled ismerni akkor.”

Elhallgatás és kitérkezés, önfelmentés és önvád feszültségét jól érzékelteti a posztmodern narratív technikák alkalmazása. Egymással ellentétes hatást keltő stílusjegyek közötti folyamatos oszcillálás jellemzi a szövegek struktúráját is: fennköltség és trivialitás, pátosz és ironia meghatározott ritmusképlet szerint váltakoznak. Például a *Baszomka megáldása* című novellában undort keltő és idilli képek váratlan egymás mellé helyezése hozza létre az ironikus hatást: a tizenhét éves másnapos kamasz pelenkázás közben lehányja a csecsemőt, akit éppen keresztelőre készülnek vinni. „Az unikumtól barna, tojástól habos, savtól búzló hányadékot tunkolta. Gőgicsélt is hozzá valamit, kacagott szinte, tetszett neki. És apád látta a gyerek szemében – átvilágított a portól kavargó fénycsíkokon –, az erejét, a romlatlanságát, a szépségét az értelem nélkül való világnak.” (40.)

Ugyanilyen fontos szerepet játszik az intertextuális utalások gyakori alkalmazása is, amely már a kötet felütésekor szembeötlő. „Apád az ablakban könyököl naphosszat. Esténként langyos vízben üldögél, erős szeszt iszik a munkához, nem remél, álmában csönget egy picit”. József Attila beidézése ez esetben megadja azt a rezignált, önironikus és önmagát eltárgyasító alaphangot, amely a kötet egészén végigvonul.

Azonban bizonyos esetekben problematikusá válik az intertextusok használata. Szerepel a kötetben olyan novella is, ahol Calderon de la Barca („Az élet álom”) és Nietzsche („Isten halott.”) szentenciák találkoznak egy banális történet boncasztalán (*Amit apád a szerelemről*). Ebben az esetben az intertextusok inkább beszűkítik a szöveg lehetséges értelmezéseinek körét, ahelyett, hogy tágabb játékeret teremtenének. Arra is akad példa, hogy a szöveg a túl sok intertextuális utalás használata miatt önmaga paródiájába csap át. A *Zavar* című novellában egymást kioltó idézetek kavalkádja tudósít egy szakításról, amelynek során Arany János, Pilinszky, Radnóti, Kundera és természetesen József Attila idézetek egyaránt felbukkannak: „...apád szájában ringó hajó, ahogy bennszakadt, ahogy fennakadt, ahogy megszegett. És már nem égett a villany, őszült is, apád odafordult Rózához. Mondta neki, hogy holnap ilyenkor nem lesz. (...) mert az élet máshol van, mert apád cigány, menni kell. Így magyarázta szerelme surmó csillagrendszerét. És a kedves bölintott, sokadszorra, fejét sem emelte, nem remélt...”

Szintén problematikus a resignált férfi világlátását összegző „tanulságok” rendszeres felbukkanása, amely különösen a kötet első felének szövegeire jellemző:

„Hogy semmi sem egyszerű, hogy nincs ezzel mit tenni.”

„(...) elmúlnak a dolgok. Azok is, amik azt ígérik, hogy nem múlnak el soha.”

„Mert mindig az kéne, ami nincs.”

Az ilyen jellegű közhelyes bölcsességek sokszor rövidre zárják a narrációt lerombolva az anekdoták atmoszféra teremtő erejét.

Az időbeli ugrások és visszacsatolások ellenére jól követhető az apa életútja a nyolcvanas évek végétől a kétezres évek elejéig. Ennek során nem csupán a magánéleti vonatkozások megjelenítésén van a hangsúly, hanem a szocio-kulturális kontextus hiteles bemutatása is fontos szerepet játszik. Különösen a nyolcvanas évek második felének korántsem idilli atmoszférája jelenik meg érzékletesen. Nehéz pozitív jövőt jósolni a frappánsan felvázolt alföldi kiskamaszoknak: a mellét mutogató szép kislány, a piromániás rocker, az állatorvosnak készülő állatkínzó, a többször bukott „bölcs” – mind magukban hordozzák a kiegészítés csírát. Ebben a világban még a gyerekek is „túl vannak mindenben” még mielőtt az életük elkezdődött volna.

A kétezres évek korhangulatát a több szinten is megnyilvánuló agresszivitás fémjelzi. Három olyan brutális verekedés leírása is szerepel a kötetben, amely ehhez az időszakhoz köthető: az elsőben inkább az apa vágyálma jelenik meg, hogy nyilvánosan megverjen egy stricit (*Így volt apád a kurvákkal*), a másodikban passzív tanúja egy értelmi fogyatékos fiú ütlegelésének (*Valami a szélről*), a harmadik esetben ismét ő jelenik meg agresszorként, miközben félelmei is lelepleződnek. (*Mint a szart*).

Az utóbbi talán a kötet legkomplexebb szövege. Itt bukkan fel először az „óvodás”-ként megnevezett fiú, aki apokaliptikus képeket vizionál a forgalmi dugóba rekedt kocsis gyerekülésbe szíjazva. A hasonló rémképekkel küszködő apa pedig ügyetlen kísérletet tesz fia megnyugtatására, miközben passzívan figyel, hogyan inzultálja barátnőjét egy idegen kaminsofőr. Végül a felgyülemlett frusztráció a lehető legrosszabb pillanatban tör felszínre: akkor üti meg az idegen férfit, amikor az bocsánatot akar kérni. A rendkívül sűrű szöveg egyrészt találoan jellemzi korunk magyar társadalmának frusztrált és agresszív attitűdjét, ugyanakkor árnyalja a hiányként megmutatkozó apa-fiú viszonyt: „... a gyerek torkaszakadtából könyörgött és követelt felváltva, apád pedig kapkodta a fejét. Beragadt a helyzetbe. Nem tudta, mit tegyen.”

Szabó Tibor Benjámint *Kamufelhő* című negyedik kötete korábbi műveihez képest egyszerűbb nyelvezetet működtetve járja körül a hűség legkülönbözőbb aspektusait a párkapcsolati hűségtől kezdve, az apai hűségen át az ember önmagához és választott szerepeihez való hűségig. Stílusát egységes hangvétel és következetes szerkesztésmód jellemzi, bár helyenként éppen a retorikai eszközök kiszámítható elhelyezése valamint az írói szándék transzparenciája csökkenti a befogadói élmény intenzitását.